

prijs € 3,95 jaargang 21, nummer 2, juni 2017

Hierdenaren naar Amerika

Flugwache op de Groentjes

Hoop en Vertrouwen

Vittepraetje

Kwartaalblad van de Oudheidkundige Vereniging Herderewich

ISSN 1386-1481

inhoud

Van de redactie (Ed van der Heijden).....	2
Vischpoortschaal (Lex Schuijl).....	3
Herdenken, terugkijken en bewonderen (Matty Moggré).....	3
Felicities voor de Molenstichting (Lex Schuijl).....	4
Prikbord.....	4
Agenda 2017.....	5
Belgen 1914-1918.....	5
Een 'Flugwache' in de 'Groentjes' (Peter Yska).....	6
Hoop en Vertrouwen (Theo Bakker).....	14
Max Chotiau (Niek de Jong).....	16
Van alles wat ver-EEUW-igd (72) (Gijsje Verwijs-ten Hove).....	18
Harderwikers en/of Hierders (66) (Renate Uittien-Jacobs).....	20
Hierdenaren naar Amerika (Gerrit Hop).....	22

Van de redactie

Voor je het weet is het kwartaal om en moet de redactie zich weer buigen over de inhoud van het nieuwe Vittepraetje. Dat doet de redactie met veel plezier. Ook al hebben wij nog een aantal artikelen in de pijplijn, toch roepen wij u op lezenswaardige artikelen naar ons op te sturen, zodat wij het Vittepraetje met interessante artikelen kunnen blijven vullen. Wij zouden u willen vragen de artikelen niet langer te laten zijn dan 2000 woorden. Daarmee kunnen wij het aantal artikelen in het Vittepraetje verhogen, zodat de inhoud gevarieerder wordt.

Traditiegetrouw staan er in het juninumnummer artikelen over de Tweede Wereldoorlog. Het hoofdartikel is van Peter Yska en gaat over de Flugwache (luchtwaarnemingspost) aan de 'Groentjes'. Dit was een heel lang artikel, dat ik in delen heb gesplitst: het artikel over de Flugwache en een apart stuk waarin wordt aangegeven op welke plaats die Flugwache was gesitueerd. In de redactie hebben wij afgesproken dat dit de laatste keer is dat wij zo'n lang artikel plaatsen.

In de Tweede Wereldoorlog is Harderwijk een aantal keren beschoten en gebombardeerd. Eén van de aanvallen was op de haven. Daarover heeft Theo Bakker het verhaal 'Hoop en Vertrouwen' geschreven. Het is een interview met Joke Vlietstra, getuige van die aanval.

Niek de Jong schrijft over Max Chotiau, een in de Eerste Wereldoorlog geïnterneerde militair uit België. Hij ontwikkelt zich tot een toonaangevend kunstenaar en heeft tijdens zijn leven op diverse plaatsen zijn schilderwerken geëxposeerd.

In 1867, dus precies 150 jaar geleden, begon de emigratie van Hierdenaren naar de Verenigde Staten. Gerrit Hop haalt deze gebeurtenis uit de vergetelheid.

De actuele zaken uit Harderwijk van 100 jaar geleden vindt u ook in deze uitgave. De oorlogsjaren beginnen hun tol te vragen, de voedselvoorziening gaat steeds meer problemen opleveren. In dit artikel van Gijsje Verwijs-ten Hove wordt ook een gebeurtenis van 50 jaar geleden aangehaald. In 1967 is de verbinding gemaakt tussen de Luttekepoortstraat en de Smeepoortstraat/Stationslaan: de Vitringasingel.

Ook is er een artikel over Harderwikers opgenomen. Deze keer over de familie Arends, die hun bedrijf hadden op de houtwal en waarvan het bedrijf en het woonhuis moesten wijken voor de Vitringasingel.

De redactie wenst u een prettige vakantie, veel leesplezier en hoort graag uw reactie.

Ed van der Heijden

BESTUUR
Voorzitter
Matty Moggré
voorzitter@herderewich.nl
tel: 0341-417460
Secretaris
John Wetzels
secretaris@herderewich.nl
Penningmeester
Karel Kok
penningmeester@herderewich.nl
Leden:
Leen Karssen
Martijn Pijnenburg

Huismeester Vischpoort:
Karel Kok
huismeester@herderewich.nl
tel: 06-19957923
Wim Petersen

REDACTIE
Hoofredacteur
Ed van der Heijden
redactie@herderewich.nl
Eindredacteur
Gijsje Verwijs-ten Hove
Redacteur
Lex Schuijl

VERSPREIDINGSTEAM:
Wim Buienhuis
jowi34@solcon.nl
tel: 0341-412735
Ben Companjen
Karel Chr. Uittien

LEDENADMINISTRATIE
Karel Kok
penningmeester@herderewich.nl
tel: 06-19957923

WERKGROEPEN:
Archeologie:
Jeroen Dielemans
archeologie@herderewich.nl
Commissie Naamgeving:
Niek de Jong
Monumentencommissie:
Piet Stellingwerf
Genealogie:
Renate Uittien-Jacobs
genealogie@herderewich.nl
Bibliotheek:
Leen Karssen
bibliotheek@herderewich.nl
Kroniek van Harderwijk:
Wietse Hummel
Hierden:
Evert Jacobs
hierden@herderewich.nl
Ornamenten Kunstwacht:
Karel Chr. Uittien
Coördinator vrijwilligers Vischpoort:
vacant
Webmaster:
Otto Büttner
webmaster@herderewich.nl

CONTACT
De contactgegevens van bovenstaande personen en overige vrijwilligers kunt u terugvinden op onze website www.herderewich.nl

VITTEPRAETJE
Kwartalblad van de
Oudheidkundige Vereniging
HERDEREWICH
Postbus 210
3840 AE Harderwijk
redactie@herderewich.nl
www.herderewich.nl
IBAN NL93 INGB 0003 0361 92

Sluiting aanleveren kopij voor het volgende Vittepraetje is 28 juli 2017

OPMAAK, DRUK
gewoonton
www.gewoonton.nl

Afbeelding op voorblad:
De haven van Harderwijk met
molen en Militair Hospitaal van
M. Lieman uit 1960 (Collectie
Stadsmuseum Harderwijk)

Vischpoortschaal voor Matty Moggré

Op 17 februari dit jaar viel in Hotel Baars de eretitel 'Harderwijker van het Jaar 2016' te beurt aan onze eigen voorzitter, Matty Moggré. Deze verkiezing is in 2004 door de Harderwijker Herensociëteit in het leven geroepen om extra aandacht te geven aan degene die zich buitengewoon heeft ingezet voor het welzijn in de gemeente Harderwijk, of zich op enige wijze heeft onderscheiden met zijn of haar activiteiten. De presentatie lag in handen van Hugo Beijer en de organisatoren Martin Geusebroek en Ton Schouten. De jury bestond uit Johan de Vries, Gerdien Morren, Gerdien Beelen en Marcel Geerlings en voorzitter Lino Bijnen.

De genomineerden

Naast Matty waren Jan van der Vegt en Monique Mennen de andere genomineerden. Wie kent Matty Moggré in Harderwijk nou niet? Matty staat niet graag in de belangstelling, maar verricht haar bijdrage aan de samenleving het liefst op de achtergrond. Daarom was haar reactie op de uitverkiezing dan ook navenant. "Mijn eerste gedachte was 'wie, ik?' Er zijn zoveel andere mensen die dit werk doen. Ik heb het niet alleen gedaan, maar samen met mijn overige collega's en bestuursleden. Daarom draag ik deze schaal ook aan hen op." Beijer memoreerde haar belangrijke bijdrage als voorzitter in de Oudheidkundige Vereniging Herderewich, haar inbreng voor het behoud van cultuur en tenslotte haar inbreng bij de Voedselbank Harderwijk. Matty: "Herderewich is belangrijk omdat Harderwijk een prachtige historie heeft. Een voedselbank hoort niet in Nederland. Mijn wens is dat alle deuren van voedselbanken gesloten kunnen worden."

Stadsdichter Wietze Hummel sloot de avond origineel af met zijn voordracht 'Van Vittepraetje tot voedselbank'.

Herdenken, terugkijken en bewonderen

Dit is al weer het tweede Vittepraetje van dit jaar. In de dagen dat ik dit schrijf, staan we stil bij de gebeurtenissen in de jaren 1940-1945, de dagen waarin we de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog herdenken en de bevrijding vieren. En ik realiseer me dat het ' bezig zijn met historie' eigenlijk altijd wel een vorm van herdenken is. We waren in januari bij de herdenking van de Joodse slachtoffers. In april was de nieuwe wand met foto's in de voormalige synagoge af en konden we luisteren naar de verhalen van Anton Daniëls over de Joodse mensen in onze stad. En we kijken met respect naar onze molen en we zetten ons in voor een goed herstel van het Oude Raadhuis, gebouwen die verwijzen naar het verleden van molenaars en raadslieden. We genieten van de mooie, oude boerderijen in Hierden, die ons stil doen staan bij het boerenleven uit vroeger tijd. En we zijn onder de indruk van het bastion dat tijdens de werkzaamheden aan de boulevard tevoorschijn kwam. Kortom, terugkijken is herinneren, herdenken, bewonderen en waarderen.

Wanneer u dit leest zijn we aangeland in Aaltjesdagen en de Kamper Hanzedagen. Het zijn vaak zomerse dagen vol festiviteiten, maar ze zijn gebaseerd op onze Harderwijker geschiedenis. De Aaltjesdagen herinneren ons aan de betekenis van de visserij en de rol die de vissers-van-toen gespeeld hebben, we denken aan onze (voor-)ouders die Harderwijk gemaakt hebben tot wat het nu is. En de Kamper Hanzedagen verwijzen naar een verder verleden van vissers, handelaren en kooplieden. In onze beleving waren dat stoere mannen die met hun (met de kennis van nu) eenvoudig uitgeruste boten de oceanen bevoeren, handel dreven en welvaart brachten. Ook zij bouwden aan het Harderwijk, de stad waar wij nu wonen. En we zijn trots op onze geschiedenis.

Ons bestuur van Herderewich heeft een luchtig, leesbaar blad uitgegeven, overigens in samenwerking met velen, over dat Hanzeverleden. We willen graag de interesse wekken van een breed publiek en enige informatie geven over die Harderwijker en Gelderse geschiedenis. Als alles verloopt zoals we het gepland hebben, krijgt u het met dit Vittepraetje in uw brievenbus. Misschien heeft u er al een, gooi het dan niet weg, maar geef het door of geef het terug aan ons. We hopen dat veel Harderwikers zullen zeggen: "Was dat zo? Dat wist ik nog niet. Wat heeft Harderwijk toch een bijzondere geschiedenis!"

En ook dit Vittepraetje bevat weer verhalen die ons vertellen over ons verleden. Ik hoop dat u opnieuw onder de indruk komt van dat wat geschied is.

Namens het bestuur, Matty Moggré

Felicitaties voor de Molenstichting

De Oudheidkundige Vereniging Herderewich feliciteert de Molenstichting met het 25-jarig bestaan.

Molen 'De Hoop' is een authentieke stellingmolen uit 1778 die nog steeds als korenmolen in gebruik is. De vorige molen 'De Hoop' is in maart 1969 volledig afgebrand.

De huidige molen stamt uit 1778 en heeft tot 1913 in Weesp (N.H.) gestaan. In 1913 is de molen verkocht en per trein naar Oldenzaal vervoerd. Daar hebben de wieken van de molen tot 1928 op de wind gedraaid en daarna is men in Oldenzaal overgegaan op elektrisch malen.

De Harderwijkse Molenstichting heeft de huidige molen in 1993 gekocht, waarna deze op een dieplader van Oldenzaal naar Harderwijk is gebracht en in 1998 in gebruik genomen.

Houd de website van de Molenstichting in de gaten, zodat u weet welke festiviteiten er worden gehouden: www.harderwijksemolen.nl

Hieronder de nieuwe leden, die wij bij Herderewich verwelkomen:

Mw. C.M. Appelboom, H.J. van den Berg, R. Cornet, Mw. E.E. de Haan, Mw. H.M. Kok, B. Lagerweij, H. Luiten, E. Mekenkamp, R.N.C. Meussen, H. van Reenen, Mw. J. Roelofsen, Mw. A. Timmer, J. Timmer

prikbord

Verhalen uit de rijke historie van Harderwijk ?

Bezoek eens de website van Hendrik Herzog: www.hendrikvangrietjen.nl

50% van de leden kunnen we per e-mail bereiken, de andere 50% nog niet. Geef je e-mailadres door voor het laatste nieuws van Herderewich.

Foto's van toen (1900) en nu.

De moeite van het bekijken waard: www.ermelookaround.nl/Harderwijk (Harderwijk met een hoofdletter)

De Kroniek 2016 is uit!

U kunt hem vinden op de website onder "nieuws", maar u kunt ook een papieren versie aanvragen bij onze secretaris. Lijkt het u wat om nieuwsberichten te verzamelen voor de Kroniek 2017? We zoeken nog iemand die mee wil schrijven. Informatie daarover: voorzitter@herderewich.nl

Er liggen nog exemplaren van de Kroniek 1931-1981, evenals van de uitgave "Herinneringen aan de stationsgebouwen". Voor € 2,50 per deel heeft u het in uw bezit.

Het was 20 april een gezellig **historische markt**, waar we veel leden ontmoetten. Het verslag van de ledenvergadering is te vinden op onze website, onder "vereniging".

Over de **plannen** voor het **Oude Raadhuis** is nog niets te melden (begin mei). Ook niet over de plannen voor de **Stille Wei**. Helaas.

'Hanze is handel', dat is de titel van onze speciale uitgave over het oude en nieuwe Hanzeverbond. Alle leden van Herderewich moeten er een exemplaar van gekregen hebben. Gooi het blad niet weg, maar geef het door!

Zoekt u nog een cadeautje voor vaderdag? Geef een lidmaatschap op Herderewich, dat zijn vier Vittepraetjes 2017!

agenda 2017

Maandag 5 juni 2017: 2e Pinksterdag
Vischpoort open van 13:00 - 16:00 uur

Woensdag 7 juni t/m zondag 11 juni 2017
Aaltjesdagen
Vischpoort open op:
Vrijdagmiddag 9 juni van 13:00 - 16:00 uur
Zaterdag 10 juni van 10:00 - 16:00 uur

Donderdag 15 juni t/m zondag 18 juni 2017
Internationale Hanzedagen in Kampen
Vischpoort open op:
Donderdagmiddag 15 juni en
vrijdagmiddag 16 juni van 13:00 - 16:00 uur
Zaterdag 17 juni van 10:00 - 16:00 uur

Vrijdag 23 juni 2017
Middeleeuwen Symposium 2017. Thema:
Handel en Hanze in Noordwest-Europa.
Walburgiskerk, Zutphen.

Voor het complete programma:
www.middeleeuwen-symposium.nl

Zaterdag 1 juli 2017
Boerenmarkt in Hierden

Woensdagmiddagen van 12 juli t/m 16 augustus 2017
Vischpoort open van 13:00 - 16:00 uur

Vrijdag 25 augustus 2017
Vrijwilligersavond in de Vischpoort

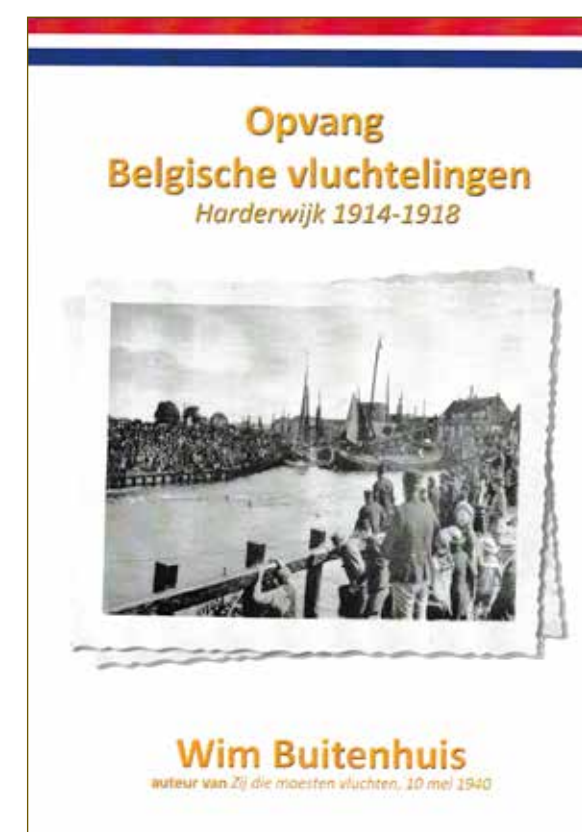
Zaterdag 9 september en zondag 10 september 2017
Open Monumentendag
Thema: Boeren, burgers en buitenlui
Zaterdag van 10:00 - 16:00 uur activiteiten in en om de Vischpoort

Belgen 1914-1918

Wim Buitenhuis, auteur van *Zij die moesten vluchten 10 mei 1940*, neemt de lezer opnieuw mee terug in de tijd. Een veelbewogen tijd van een eeuw geleden komt tot leven in dit unieke verzamelwerk.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog vluchtten vele Belgen, zowel burgers als militairen, naar het noorden. Zij kwamen op diverse plaatsen in Nederland terecht, waaronder Harderwijk. Hoe reageerde men op deze vluchtelingen? Wat werd er besproken in de gemeenteraad van Harderwijk? Tussendoor werd in januari 1916 Nederland ook nog getroffen door een stormvloed in de Zuiderzee. Het waren moeilijke tijden voor Harderwijk en Nederland.

Aan het eind van deze periode moedigde Koningin Wilhelmina de burgers van Nederland aan om vooral vooruit te blijven kijken.

Dit verzamelwerk van Wim Buitenhuis is een verrassend boek geworden vol reacties en bespiegelingen van raadsleden, journalisten en enkele (ex-)burgers, met veel authentieke krantenberichten en foto's.

Het boek is te verkrijgen bij de schrijver, het Stadsmuseum en de boekwinkels.

Plattegrond van Harderwijk in de 30er jaren van de 20e eeuw

tekst Peter Yska

Een 'Flugwache' in de 'Groentjes'

van juni 1940 tot april 1945

Na het vertrek van de Duitse troepen op 15 mei 1940 bleef een tiental Duitse militairen achter op de Oranje Nassau-kazerne (de 'Alte Kaserne'). Eén van hun taken was waarschijnlijk het inventariseren van de mogelijkheden die de gemeente bood voor legering, opleiding en oefening en operationele inzet van bezettingstroepen. Het leidde ertoe dat begin juni de Duitsers al de eerste objecten in de 'Groentjes' (het gebied waar thans o.a. de Zeebuurt is) en aan de Hierdenseweg vorderden.

Ze hadden die objecten nodig voor het inrichten van een vast opgestelde 'Flugwache' (luchtwaarnemingspost) en het onderbrengen van het personeel dat erbij hoorde.

In deze bijdrage enige informatie over die luchtwaarnemingspost, als onderdeel van de Duitse 'Flugmeldedienst', die tot de bevrijding in 1945 bestond.

HET BEGIN VAN DE FLUGMEDEDIENST

De Duitse Flugmeldedienst hield zich bezig met het opsporen, vaststellen van de aanwezigheid, melden van de vliegrichting en het helpen bestrijden van vijandelijke vliegtuigen. Het opsporen gebeurde door vast opgestelde en mobiele luchtwaarnemingsposten en met radars. In 1915 realiseerden de Duitse strijdkrachten zich al dat vijandelijke vliegtuigen mogelijk boven Duits grondgebied kwamen vliegen om te verkennen en/of schade te veroorzaken. Om de aanwezigheid van die vijandelijke vliegtuigen te kunnen vaststellen en zich daartegen te kunnen verweren, richtte de legerleiding een 'Flugmelde- und Warnedienst' op. Die 'Dienst' maakte gebruik van meldingen over vijandelijke vliegtuigen die afkomstig waren van civiele organisaties (politie, douane) en van zelf ingerichte Flugwa-

chen. Het was de taak van de Flugmeldedienst om informatie over vijandelijke vliegtuigen te verzamelen en te verwerken en met het resultaat vroegtijdig allerlei instanties, zoals bedrijven, eenheden van de Duitse krijgsmacht, enz., te waarschuwen voor naderend onheil. Voor het snel en juist doorgeven van de verkregen en verwerkte informatie en de daaruit voortvloeiende opdrachten was een zeer uitgebreid netwerk van telefoonverbindingen nodig.

DE FLUGMEDEDIENST IN DE TWEEDE WERELDOORLOG

Bij de opbouw van het Duitse leger na 1933 werd, op basis van de ervaringen uit de Eerste Wereldoorlog, de Flugmeldedienst niet vergeten. De op te richten 'Reichsflugmeldedienst' ging eerst deel uitmaken van de 'Flakartillerie'¹ (lucht doelartillerie). Per 1 april 1934 kreeg de Luftwaffe de Flakartillerie onder bevel en met haar dus ook de Flugmeldedienst. Met ingang van 1 februari 1938 werd de Flugmeldedienst een deel van de 'Luftnachrichtentruppe' (LN-Truppe) (luchtmachtverbindingstroepen), die zich overwegend met elektriciteit en elektronica bezig hielden.

Die samenvoeging had enerzijds te maken met de grote behoefte aan verbindingen die de dienst had, waarin de LN-Truppe konden voorzien, en anderzijds met de verwachte komst van grote aantallen radars (elektronische middelen) voor waarnemings- en bestrijdingsdoeleinden. De LN-Truppe bouwden de Flugmeldedienst verder uit en zorgden voor de nodige opleidingen. Er kwamen naast de meestal op hoge punten vast opgestelde luchtwaarnemingsposten, die gebruik maakten van telefoonverbindingen, ook mobiele (gemotoriseerd of met paard en wagen) met radio uitgeruste posten. Beide typen Flugwachen rapporteerden aan 'Flugwach-kommandos' (luchtwachtcommando's) waartoe ze behoorden. De Flugmeldedienst kende tijdens de Tweede Wereldoorlog diverse reorganisaties. Belangrijk was de komst van een nieuw opgerichte 'Jägerleitdienst' in 1943 die ook deel ging uitmaken van de LN-Truppe.

De Jägerleitdienst leidde vanaf de grond, met behulp van gevechtsleidingradars en radio's, de Duitse dag- en nachtjagers naar de geallieerde bommenwerpers, zoals dat onder andere later gebeurde vanuit de stelling 'Hase'. Een tijdelijk verblijf van Russische krijgsgevangenen in Harderwijk, om voor die dienst verbindingen aan te leggen, hing hier bijvoorbeeld weer mee samen. Een tweede diep ingrijpende reorganisatie was het gevolg van tekorten aan mannelijk personeel voor gevechtstaken. Om dat probleem op te lossen deelde de Duitse legerleiding veel 'Wehrmachthelferinnen' (gemilitariseerde vrouwen die niet de status van militair hadden) bij de 'Flugmelde- en Jägerleitdienst' in om de mannelijke militairen te vervangen. De komst van de 'Blitzmädel' of 'Grijze muizen' in 1943 in Harderwijk, zoals men de Helferinnen in deze omgeving noemde, was daarvan een gevolg.

EENHEDEN VAN DE LN-TRUPPE IN HARDERWIJK

Eind mei 1940 liep personeel van 6./LG.Nachr.Rgt 17 (6^e Compagnie van het 17^e 'Luftgau' Verbindingsregiment) uit de omgeving van Wenen in Harderwijk rond. De gemotoriseerde 'Flugmeldekompanie' was waarschijnlijk op doortocht naar België en/of Frankrijk. Deze compagnie liet de firma Wiegert Petersen, Luttekepoortstraat 50, enkele voertuigen repareren, kosten f 68,80 en kocht voor f 1,17² ook nog 8 bougies. Begin juni arriveerde in Harderwijk, uit de om-

geving van Nürnberg, een groep militairen van 12./LG.Nachr.Rgt 13 die voorlopig in Harderwijk bleef. Dit personeel, vooral Oostenrijkers, richtte in juni een luchtwaarnemingspost in op het 'routelicht' in de 'Groentjes'. Een routelicht was een lichtbaken, dat de piloten van de burgerluchtvaart vóór de oorlog gebruikten om in de duisternis op koers te blijven. In Harderwijk was in 1931 zo'n routelicht geplaatst, eerst op de Vischpoort, later verplaatst naar de 'Groentjes', vlak naast de gemeentelijke 'ziekenbarak voor de afzondering van besmettelijke ziekten' aan de Broeksteeg.

Luchtfoto van de Broeksteeg, in het midden op de foto, ten zuiden van de bommenrij: het routelicht en de ziekenbarak

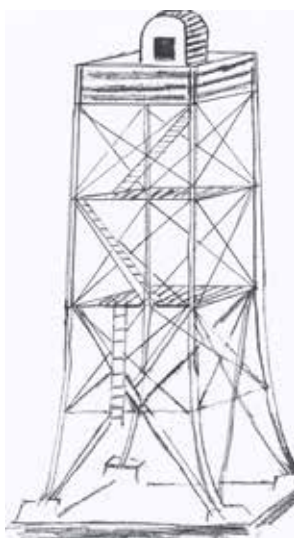

Behalve dit 'licht', in de volksmond meestal 'het draailicht in de Groentjes' genoemd, vorderde de Wehrmacht voor deze eenheid tevens een woning aan de Hierdenseweg. Verderop bij dit artikel vindt u een nadere uitleg over het realiseren van het routelicht en de ziekenbarak.

AANPASSEN VAN DE TOREN

De toren, waarop het routelicht was geplaatst, was geen particulier object en werd eind mei 1940 door de Duitsers zonder problemen gevorderd voor haar doelstelling: een waarnemingspost inrichten. In de aangetroffen toestand was de toren echter niet geschikt voor het doen van waarnemingen door de daarvoor bestemde Duitse militairen. Aanpassing was noodzakelijk. Kraaijenbrink beschreef in zijn boek³ één van die aanpassingen: "Een paar moffen zijn in de tuin geweest en hebben Dooyeweerd (de toenmalige bewoner van de tot woning omgebouwde ziekenbarak) uit zijn huis gehaald. Toen bevonden zich twee soldaten op de omloop van de toren". De firma T. van Werven, Grote Poortstraat 33, kreeg de opdracht de toren aan te passen wat hij deed in de periode 15 – 29 juni '40. Hij kortte de toren in tot ongeveer 15 meter hoogte en

Het oude routelicht omgebouwd, ingekort en aangepast tot Flugwache

paste deze verder aan. De toren bestond daarna uit vier staanders met vak- en kruisschoren en liep enigszins taps toe. Een ijzeren ladder, die op circa drie meter hoogte begon, leidde naar een vlonder. Vandaar voerden ladders 'inwendig' met twee wendingen naar het platform waarop een soort opstal stond voor het doen van waarnemingen. Rondom de opstal was een balustrade aangemaakt van planken. Van Werven voerde de klus uit voor f 173,30. A. van Slooten, Smee-poortstraat 18, zorgde voor het verven van de opstal en bijbehorende werken voor de somma van f 16,60 ².

ONDERKOMEN VOOR DE WAARNEMERS

De Duitse commandant vond het noodzakelijk dat het personeel van de Flugwache in de buurt van de waarnemingstoren werd gehuisvest. Of hij de naast de toren staande woning, voorheen de ziekenbarak, niet geschikt of misschien te gevaarlijk vond, is niet bekend. In ieder geval vorderde hij de leegstaande woning, eigendom van de gebroeders H. en T. Tak uit Arnhem, aan de Hierdenscheweg 58.

De woning, bekend door de naam "Slamat datang" (Welkom!) die jarenlang op de voorgevel stond, kwam op 6 juni 1940 in gebruik als: "Unterkunft für die Feldpostnummer L 15984". Dit was het veldpostadres van een Flugwache van '12 Kompanie Luftgau Nachrichten Regiment 13 (12./LG.Nachr. Rgt 13)". Na reorganisatie van de Duitse Luftgau-eenheden in Nederland in 1941 veranderde de naam in 11./LG.Nachr. Rgt Holland. Personeel van deze eenheid verbleef tot de bevrijding in 1945 in Harderwijk.

Voor het gebruik van de woning betaalden de Duitsers slechts 1/3 van de normale huur (in augustus 1942 was dit bijvoorbeeld f 11, 66). Omdat er in juni 1940 nog geen 'Ortskommandantur' in Harderwijk was, werd de vordering van de woning pas op 19 november 1941 officieel. De 'Ortskommandant', majoor Schmolke, ondertekende toen het vorderingsbewijs met terugwerkende kracht naar 6 juni 1940 ⁴.

INRICHTING VAN DE WONING

De Duitse militairen wensten de leegstaande woning aan de Hierdenseweg toch enigszins comfortabel in te richten met meubilair en andere goederen. De gemeente kreeg daarom opdracht te zorgen voor o.a.: een schrijfbureau met vakindeling, gordijnen voor verduistering, 20 dekens, een baal stro, elektrisch licht en een wachtlokaal.

Van een Duitse 'Unteroffizier' (sergeant) van de Flugwache is in het gemeentearchief ⁴ nog een briefje aanwezig waarop hij met potlood schreef welke reinigingsmiddelen, zoals theedoeken, stoffer en blik, dweilen en pannensponsen, men nodig had.

De gemeente kon zelf niet voorzien in de door de militairen gestelde behoeften en schakelde daarom, in het kader van de R-voorzieningen, een aantal Harderwijker middenstanders in. De firma Ruurt P.M. ten Broek, Bruggestraat 38, zorgde voor de levering en ophanging van overgordijnen met roeden voor een bedrag van f 110,06 en verduisteringsgordijnen voor f 38,81. Een radiotoestel van het merk Philips type 480 met toebehoren leverde H. de Velde Harsenhorst, Donkerstraat 48, voor het bedrag van f 98,30. L.K. Kraayenhof, Vleeschhouwerssteeg 7, leverde schoonmaakartikelen en stelde een bakfiets beschikbaar voor vervoer van de goederen. Hij kreeg er f 1,44 voor. Jan Kuikhoven, Donkerstraat 20, zorgde voor de reparatie van de waterleiding, het closet en de levering van een nieuwe stortbak voor de somma van f 53,47. En C.G. Petersen, Donkerstraat 57, verdiende een bedrag van f 0,36 voor de levering van closetpapier.

DE FLUGWACHE ACTIEF

De taak van een Flugwache was het doen van waarnemingen in het luchtruim en het zo spoedig mogelijk melden van de aanwezigheid en de vliegbewegingen van geallieerde vijandelijke vliegtuigen aan een 'Flugwachkommando' (Fluko). Dit commando analyseerde snel de verkregen gegevens van de onder haar bevel staande Flugwachen en stuurde de resultaten met spoed door aan neven-Fluko's, in de buurt aanwezige andere belanghebbenden en hogere instanties.

De Flugwache in Harderwijk begon haar waarnemingen vanaf de toren ongeveer eind juni / begin juli 1940. De eerste jaren zal de nadruk van de inzet vooral gelegen hebben op de nachtelijke uren, omdat de Engelsen vooral bij duisternis vlogen. Tot de komst van de Amerikanen, die voornamelijk bij daglicht opereerden, zal de bezetting op de toren kleiner zijn geweest. De waarnemingsuitrusting beperkte zich vermoedelijk tot ogen, oren, kompassen voor richtingbepaling en enkele kijkers en misschien een kleine hoorn om beter te horen. De toren was ongeschikt om er grote luisterapparaten op te zetten en te gebruiken.

Het Duitse systeem van luchtwaarneming was gebaseerd op een goed functionerend verbindingsstelsel waarover snel gegevens naar hogere instanties gezonden konden worden. Voor het doen van meldingen beschikte de Flugwache in Harderwijk over telefoons en bovengrondse lijnverbindingen. Van de toren naar de Hierdenseweg 58 liepen enkele telefoonlijnen en van hier naar het postkantoor. Tussen de woning en het postkantoor waren de lijnen omhoog gewerkt en hingen in de bomen of aan palen. Dat gaf dikwijls problemen omdat de draden werden doorgesneden, door de storm stuk waaiden of door ijzel knapten. De luchtwaarnemingspost op de toren meldde, tot het operationeel worden van de stelling 'Hase', haar waarnemingsgegevens aan een Flugwachkommando in Zwolle. Dit Fluko maakte gebruik van de diensten van een: 'Vermittlung- und Verteiler Zug' (telefooncentrale en verdelers peloton) om haar geanalyseerde gegevens zo spoedig mogelijk naar allerlei hogere en neveninstanties te kunnen zenden. In de loop van 1942 kwam dit peloton onder bevel van de commandant van de stelling 'Hase'.

BESCHIETINGEN

De toren was de eerste jaren van de oorlog voor vliegers kennelijk een aantrekkelijk doel om even op te schieten. In de politieregisters ⁵ wordt regelmatig vermeld dat de toren is beschoten, zoals op: "6 Juli '41 2.15 v/m: Constateerde tijdens de surveillance dat een vliegtuig (niet van Duitse nationaliteit) enkele stoten met de mitrailleur gaf op het draailicht wat in deze gemeente geplaatst is (2 stoten 10 à 12 patronen; vliegtuig verdween in westelijke richting);" "8 Juli '41 2.45 v/m: Enige schoten op het draailicht uit een vliegtuig." "12 Maart 1943 10.10 uur n/m.: Is door een vermoedelijk Engels vliegtuig enige malen op het draailicht geschoten. Voor zover bekend geen persoonlijke ongelukken."

Kraaijenbrink schrijft op 12 augustus 1943: "'s Avonds laat draait weer een geallieerd vliegtuig boven de gemeente. Het brengt echter geen lekkers of lectuur, maar neemt het lichtbakken, dat al zo vaak mikpunt, maar nog nooit raakpunt is geweest, onder vuur met lichtspoor-munitie, zonder iets te raken. Daarna verdwijnt de schutter in zuidelijke richting ⁶."

AFBRAAK TOREN EN ZIEKENBARAK

De toren en de voormalige 'gemeentelijke ziekenbarak' zijn na de oorlog afgebroken. De objecten stonden in de weg toen de gemeente in de jaren vijftig begon met de aanpassing van het havengebied en de aanleg van de Zeebuurt. Op 3 juni 1950 meldde het Ministerie van Verkeer en Waterstaat dat ze de overeenkomst met de gemeente over het stuk grond waarop het 'luchtvaartroutelicht' stond (sectie B, no. 2351) per 1 januari 1951 wilde beëindigen. Tevens werd verzocht om de voet van beton waarop de toren stond niet te hoeven verwijderen. Met dit laatste stemde de gemeente niet in omdat het wel in de voorwaarden van 1931 stond. Er volgden vele briefwisselingen tot op 18 september 1951 het Ministerie meedeelde dat de Rijksgebouwdienst "de opstand van het voormalig luchtvaartroutelicht Harderwijk met de betonnen voet binnen de door de gemeente gestelde termijn van drie maanden zal verwijderen" ⁷. Voor het routelicht kwam een radiobaken ten behoeve van Defensie op Kranenburg-Noord in de plaats. De barak/woning verdween pas vele jaren later. Op 22 december 1954 veranderde het adres van

Het vorderingsbewijs voor de woning aan de Hierdenseweg 58

Broeksteeg 30 in Holzstraat 18 als gevolg van de aanleg van het aanlooptracé van de Hierdenseweg naar de Knardijk. Dit tracé doorsneed de Broeksteeg. Het afgesloten stuk aan de Zeebuurkant kreeg toen de naam Holzstraat. De familie Dooijeweerd verhuisde in 1964 naar een ander adres. De woning werd daarna nog betrokken door de families Cornelis Keizer, die er tot 1966 woonde, en W. van Buerink die er rond november 1969 uittrok, waarna de voormalige ziekenbarak werd afgebroken.

DE LOCATIES

Van de toren en de barak/woning is niets meer terug te vinden in de Zeebuurt. Geprojecteerd op de huidige plattegrond van Harderwijk lagen de objecten in de Holzstraat links en rechts van de ingang naar de Hendric Stevinstraat. De toren stond rechts van het huidige woningblok Holzstraat nummer 10 t/m 16. De 'ziekenbarak' stond waar nu de woningen Holzstraat 18, 20 en 22 staan. Op de door Dooijeweerd gebruikte tuin zijn de woningen van de Hendric Stevinstraat gebouwd⁸.

Overzicht van de
routelichten in Nederland

Het routelicht in de 'Groentjes'

Het burgerluchtvaartverkeer beschikte voor de oorlog nog niet over navigatieapparatuur om bij nacht te vliegen. Om bij duisternis op koers te blijven maakten de piloten daarom op bepaalde routes gebruik van herkennings- of routelichten die na zonsondergang een tijdje gingen branden. In Nederland was het Ministerie van Waterstaat, Bureau Luchtvaart, belast met het tot stand brengen van dergelijke verlichte routes. Het Ministerie werkte hierbij nauw samen met het Rijksproefstation voor Kustverlichting te Scheveningen en de N.V. Philips te Eindhoven die de verlichtingsmiddelen leverde.

PLANNING VAN EEN ROUTELICHT IN HARDERWIJK

Ir. P. van Braam van Vloten, directeur van het Rijksproefstation, de heer M. Ede van der Pals van het Ministerie van Waterstaat en Ir. R. Castendijk van Philips ontwierpen de aanleg van een route "voor het verkeer met landvliegtuigen" van Amstelveen (Schiphol) naar de oostgrens bij Denekamp¹¹. Op Duits grondgebied liep deze route verder naar het vliegveld bij Hannover. Kort na de installatie van de eerste routelichten bleek dat de afstand tussen het licht op de kerktoren van Muiderberg en dat te Oldebroek, geplaatst op een ijzeren toren zuid van de legerplaats in de buurtschap Tongeren, te groot was. "Er moet daarom halverwege nog de een of andere voorziening getroffen worden bij Harderwijk. Er kan daar, gebaseerd op proeven bij Philips, zowel met neon als met draaiende gloeilichtposten geëxperimenteerd worden."¹² In een rapport van Philips over luchtvaartverlichting staat dat er bij Harderwijk een draaibaken zal worden opgesteld. Bij wijze van proef komt er een draailicht van geringe sterkte, dat geplaatst zal worden op 52° 21' N.Br. - 50° 27' 5" O.L. van Greenwich¹³ (de locatie van de Vischpoort).

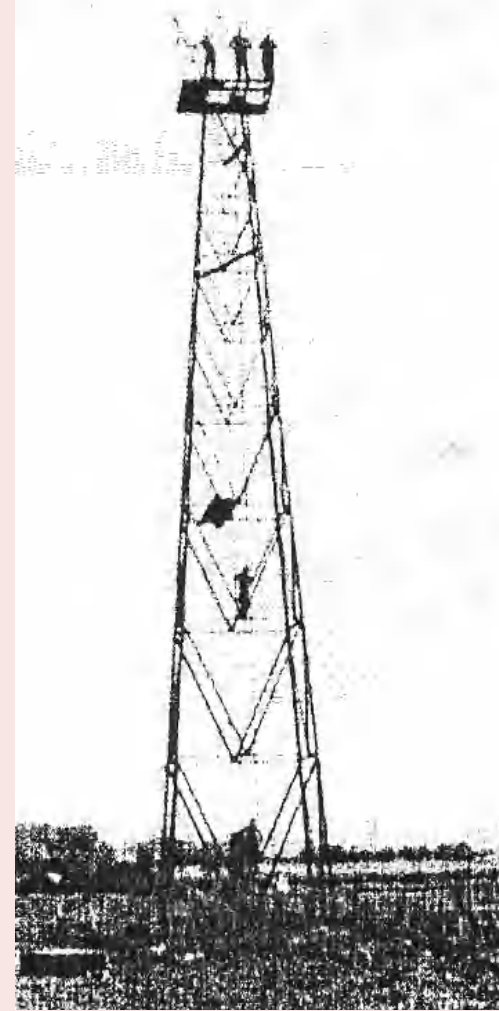
VAN DE VISCHPOORT NAAR DE 'GROENTJES'

Rond 15 april 1930 meldde Philips dat zij binnenkort "FL.C. armatuur met bijzonderen spiegel en 24 Volt 1000 Watt lamp dat in de bundel een lichtsterkte van ± 1.000.000 HK¹⁴ geeft" zal plaatsen. Het baken gaat bestaan uit een, door een elektromotor aangedreven draaiend zoeklicht met wit licht, dat 22 omwentelingen per minuut maakt. De lichtbundel zal bij helder weer een bereik hebben van circa 10 km¹⁵. In overleg met de gemeente Harderwijk komt dat licht op de Vischpoort. De apparatuur van Philips zou van 1 mei t/m 1 juli 1930 het scheepvaartlicht, een gasgloeilicht met rode lichtuitstraling met beperkt bereik, vervangen. In die periode werden er proefvluchten met vliegtuigen gehouden waarbij het licht dagelijks bij duisternis tot 24.00 uur brandde. Pas op 5 september '30 kwam het oorspronke-

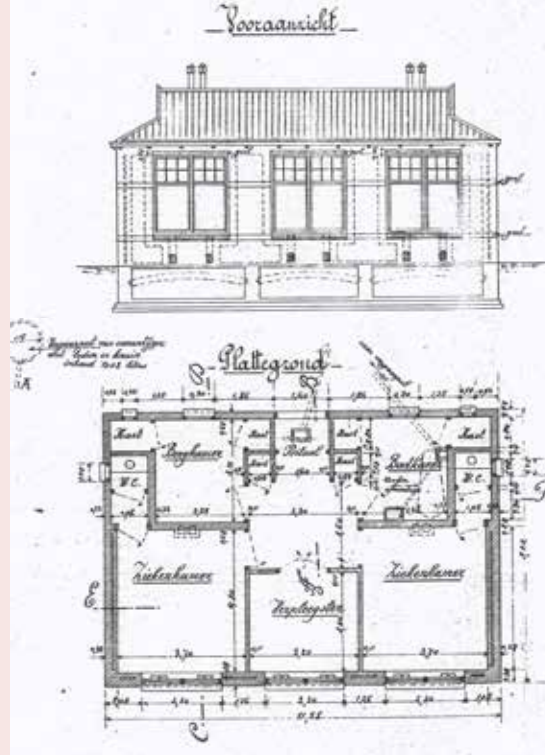
lijke scheepvaartlicht weer op de Vischpoort¹¹ terug. Na de proefperiode vond er op 6 augustus '30 een bespreking plaats tussen vertegenwoordigers van het Ministerie en de gemeente Harderwijk. Het gesprek resulteerde in een besluit om een opstand met een hoogte van ± 22 meter voor het routelicht op te richten op een perceel grond nabij de Broeksteeg. Toen het Ministerie de voorwaarden bekend stelde waaraan de gemeente moest voldoen bij de bouw van het routelicht zette het gemeentebestuur echter de hakken in het zand. Pas na diverse gesprekken ging het gemeentebestuur op 5 februari 1931 akkoord met de wensen van het Ministerie. De huurprijs voor het door de gemeente beschikbaar gestelde stuk grond van 6 bij 6 meter werd gesteld op f 5,- per jaar, telkens te betalen in december. Dit was aanmerkelijk hoger dan het bedrag dat de gemeentearchitect had berekend over de opbrengst over de laatste zes jaren. Hij kwam uit op f 1,- per jaar¹¹.

DE PLAATS VAN DE 'OPSTAND'

De verhuurde grond voor de toren lag vlak naast de voormalige gemeentelijke 'ziekenbarak voor de afzondering van besmettelijke zieken' aan de Broeksteeg¹⁶. Op die plek liet Waterstaat een ijzeren vakwerktoren bouwen met een hoogte van ± 22 meter met bovenin het toplicht. Dit licht straalde naar beide zijden van de route een geconcentreerde vaste lichtbundel uit waarvan het per 3 seconden 0.1 seconde schitterde en 2.9 seconden duister was. De lichtsterkte was ± 2.000.000 HK, tweemaal zo sterk dus als van het licht op de Vischpoort. Met ingang van 1 oktober 1931 werden de routelichten ontstoken van 20 minuten na zonsondergang tot een uur na zonsopgang. Op verzoek bleven ze langer branden. De vakwerkmans P. Randewijk, Broeksteeg 1, kreeg de functie van 'onderhouder' van het licht toegewezen.

Het routelicht
aan de Broeksteeg

Getekende vooraanzicht en plattegrond van de ziekenbarak

DE WONING NAAST DE TOREN

Zoals hierboven vermeld stond de toren op enkele meters afstand van de 'ziekenbarak voor besmettelijke ziekten', die intussen verbouwd was tot woning.

Op 23 maart 1914 stuurde het college van Burgemeester en Wethouders (B & W) van Harderwijk een voorstel aan de Gezondheidscommissie te Nijkerk voor de bouw van een nieuwe barak voor besmettelijke ziekten, zoals cholera, pokken, buik- en vlektyfus. De reden was dat de bestaande gelegenheid in de Hortus Botanicus "zeer zeker niet meer aan alle eischen aan zoodanige barak te stellen" voldeed. Een poging om in het Militair Hospitaal ruimte te krijgen, strandde op een afwijzend besluit van het Ministerie van Oorlog. Bovendien strookte dit plan niet helemaal met de ideeën van de gemeentelijke geneesheren die adviseerden de verpleging buiten de bebouwde kom te doen plaatsvinden. De gemeenteraad reageerde daarop door in haar vergadering van 18 maart 1916 een voorstel voor het bouwen van een barak aan de Broeksteeg aan te nemen. In een brief van B & W van 20 maart 1916 aan Heren Gedeputeerde Staten van de provincie Gelderland voor toestemming stond: "...hierbij doen wij ter goedkeuring toekomen een besluit van de Raad van de Gemeente, d.d. 18 maart no. IV/2, tot het verlenen van het nodige crediet voor het oprichten en inrichten van een barak voor besmettelijke ziekten, alsmede voor de bouw te bestemmen een gedeelte van het perceel kadastraal bekend gemeente Harderwijk sectie B no. 995 (later sectie B no. 2351), gelegen aan de Broeksteeg"¹⁷. Gedeputeerde Staten gingen niet akkoord met

dit voorstel, omdat de gemeente de bouw wilde bekostigen met de opbrengst uit de verkoop van enkele percelen bouwland en heide¹⁷. Uiteindelijk is de barak er met een andere financiering in 1918 toch nog gekomen. Het gebouw werd, met de voorgevel naar de Broeksteeg, ongeveer 90 cm boven het maaiveld op een verhoging (soort terpje) gebouwd. Aan de voor- en achterzijde van het gebouw werd een muurtje gemetseld om het weglopen van de rond het gebouw aangebrachte grond tegen te gaan. De ziekenbarak bleef door de hogere ligging watervrij als de Zuiderzee tijdens een najaarsstorm het omringende land overstroomde. Hoewel het gebouw al in 1918 gereed was, liet de officiële opening nog enkele jaren op zich wachten.

DE OPENING VAN DE ZIEKENBARAK

Op woensdag 11 februari 1920 om half vier verzamelde zich een gezelschap van notabelen en pers om de officiële opening van de ziekenbarak door burgemeester Kempers bij te wonen. Kempers memoreerde dat de opening mogelijk werd door het eind 1919 beschikbaar stellen van een bedrag van f 1200,- door de gemeenteraad voor meubilering en verdere inrichting waar het Groene Kruis zorg voor droeg.

De ziekenbarak aan de Broeksteeg

De barak kreeg twee ziekenkamers, ieder voorzien van een ledikant, tafel, stoel en het nodige linnengoed, een bergkamer en een badkamer. Daarnaast was er nog een kamertje voor de verpleegster dat, evenals het keukentje, "naar de eisch" was ingericht¹⁸.

De grond waarop de barak stond, was van de gemeente die de rest van het perceel sectie B no. 2351 tot 11 november 1931 verpachtte aan de heren H. van Ark en R. Hoeven.

VAN ZIEKENBARAK TOT WOONHUIS

Op 25 juli 1928 stelden B & W aan de gemeenteraad voor om de ziekenbarak te sluiten. Het 'Piusgesticht' had volgens het college voldoende mogelijkheden om mensen met besmettelijke ziekten op te nemen. B & W vroegen daarom aan het bestuur van het Piusgesticht de voorwaarden waaronder dat kon gebeuren "...wijl de barak, sinds 1918 bestaande, nog nooit behoefde te worden gebruikt..."

Na adviezen van diverse instanties besloot de gemeenteraad op 30 november 1928 de barak te sluiten en in te gaan richten als woning en deze dan voorlopig te gaan verhuren tot 11 november 1931. Na wat tegenstribbelen stemden Gedeputeerde Staten op 16 april 1929 in met het raadsbesluit onder voorwaarde dat de huur f 5,- per week zou bedragen. In dezelfde maand besloot de gemeenteraad toestemming te verlenen voor diverse aanpassingen aan het gebouw voor een bedrag van f 700,-. De kamers kregen houten vloeren, in de keuken kwam een pomp en een ander aanrecht en buiten kwam een houten schuurtje van 2½ bij 3 meter. Juni 1930 besloot de Raad om de gehele inventaris van de barak, die bij gemeentewerken lag opgeslagen, om niet over te doen aan het Groene Kruis¹⁹.

DE BEWONERS VAN DE VOORMALIGE ZIEKENBARAK

Als eerste verzocht de eerder genoemde P. Randewijk op 6 april 1929 aan B & W om: "met ingang van de datum waarop de ziekenbarak tot woning is verbouwd" deze te mogen huren. Op 27 mei 1929 betrok de uit zeven personen bestaande familie de woning en bleef er tot 15 december 1933 wonen. Daarna bewoonden achtereenvolgens de families Gerard uit de Bosch en Hendrik Jan Brands de woning. De laatstgenoemde familie ruilde op 22 november 1939 van woning met de aan de Kuipwalstraat 29 wonen-

de familie Wouter Dooijeweerd. Deze familie bleef tot 1964 in de voormalige ziekenbarak wonen en maakte er de gehele oorlogsperiode mee. De grond, gelegen tussen de Hierdenseweg en het routelicht, gebruikte de heer Dooijeweerd als tuinderij.

In juli 1940 namen de Duitse troepen de aangepaste toren van het routelicht in gebruik als waarnemingspost. Het waren deze "buren" die er ongewild voor zorgden dat gedurende de oorlogsjaren geallieerde vliegtuigen de toren meerdere malen als doelwit voor beschietingen gebruikten. Tegen het einde van de oorlog moest een deel van het gezin daarom zelfs tijdelijk een veiliger onderkomen zoeken in de stad.

BRONNEN EN VOETNOTEN BIJ HET ARTIKEL

¹ 'FLAK' is de afkorting van: 'Flug Abwehr Kanone'

² Archief gemeente Harderwijk, R-Verrichtingen gemeente Harderwijk, inv. nr. 4787

³ Kraaijenbrink, H. Politierapport 1940 - 1945 Dagboek van een politie-officier. Zutphen, z.j., p. 373

⁴ Archief gemeente Harderwijk, inv. nr. 4787

⁵ Archief gemeente Harderwijk, inv. nr. 3503 e.v.

⁶ Archief gemeente Harderwijk, inv. nr. 3733 en 3734 p. 184

⁷ Archief gemeente Harderwijk, inv. nr. 169

⁸ Met dank aan de familie J.J. Dooijeweerd van wie een deel van de in de bijdrage gebruikte informatie afkomstig is

¹¹ Archief gemeente Harderwijk, inv. nr. 3892

¹² Archief N.V. Philips, inv. nr. PLA 811.4, p. 3

¹³ Archief N.V. Philips, inv. nr. NL 381, p. 3

¹⁴ HK staat voor Hefnerkaars, een toen in Duitsland gebruikte maat voor lichtsterkte

¹⁵ Archief N.V. Philips, inv. nr. NL 381, p. 2

¹⁶ Archief gemeente Harderwijk, inv. nr. 3733 en 3734

¹⁷ Archief gemeente Harderwijk, inv. nr. 3733

¹⁸ De Harderwijker, vrijdag 13 februari 1920, p. 2

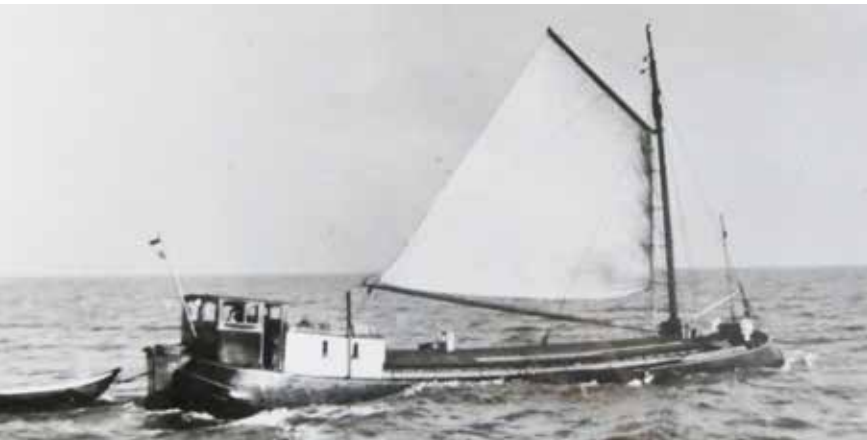
¹⁹ Archief gemeente Harderwijk, inv. nr. 3735

‘Als een donderslag bij heldere hemel’

Getuige Joke Vlietstra vertelt over de luchtaanval in oktober 1944 op de haven van Harderwijk.

De Kroniek van Harderwijk is er kort over. Op 11 oktober 1944 staat genoteerd: ‘Aanval van vier geallieerde jagers op de havenkom, waarin het motorschip Kasteel Staverden ligt. Hierbij worden vijf Harderwijkers gedood’. Het vertelt verder niets van het drama van de getroffenen of van de omstanders die de aanval aan den lijve meemaakten. Een van die getuigen was Joke Vlietstra, toen nog maar vier jaar oud, die met haar ouders op de tjalk Hoop en Vertrouwen in de havenkom van Harderwijk lag

Tjalk Hoop en Vertrouwen

afgemeerd. Joke, doopnaam Johanna, weet er zelf niet veel meer van, maar heeft het verhaal zo vaak gehoord dat ze het graag opgeschreven ziet.

Joke Vlietstra werd geboren in 1940 en voer met haar ouders, binnenvaartschippers, op de tjalk Hoop en Vertrouwen, een scheepje van 115 ton. De thuishaven was Stavoren maar het schip voer door heel Nederland en deed regelmatig de havens van de voormalige Zuiderzee aan. Zo ook de haven van Harderwijk. Jokes vader had in Harderwijk een lading gelost en hoorde dat bij de Fino (later California) schepen werden gezocht voor ‘opslag’. Opslag betekende dat het scheepsruim dienst deed

als opslagruimte waarbij niet werd gevaren. De vergoeding was niet erg hoog, maar door ‘vol’ voor de kant te liggen maakte het schip minder kans gevorderd te worden door de bezetter, iets dat in die tijd regelmatig gebeurde. Lege schepen werden eerder gevorderd. De Hoop en Vertrouwen lag naast de Kasteel Staverden afgemeerd, het grote witte passagiersschip van de Holland Veluwe Lijn. Vanwege gebrek aan brandstof lagen de schepen van Eibert den Herder in die periode meestal stil. Daarnaast lagen er natuurlijk veel botters in de haven. De luchtaanval op de haven van Harderwijk is waarschijnlijk ingezet op de Kasteel Staverden.

De Engelsen veronderstelden, niet geheel ten onrechte, dat het passagiersschip een rol zou kunnen spelen bij troeppentransport van de Duitsers. Hoewel dat in het laatste oorlogsjaar niet gebeurde werd de Kasteel Staverden later wel als hospitaalschip voor de Duitsers in gebruik genomen. Op 11 oktober werd het schip, terwijl het in de haven van Harderwijk lag, door een viertal Engelse jagers hevige onder vuur genomen. De Kasteel Staverden zonk niet, en raakte slechts licht beschadigd; vooral de vele ramen van het schip sneuvelden.

Op de Hoop en Vertrouwen, langs zij bij het grote passagiersschip, liep de kleine Joke Vlietstra op haar klompjes over de gesloten luiken van de tjalk. Ze had net van de jongen van de groenteboer, Willem Brands, een peer gekregen en moest hem daar van haar moeder even voor gaan bedanken. Willem was doorgelopen naar een botter die verderop lag afgemeerd, om daar bij te praten met de broers Scheepstra en Foppen die in de botter aan het werk waren. Joke’s moeder was in het keukentje in de roef en haar vader werkte in de roeiboot van het schip. Rond twee uur verschenen vanuit het niets de jagers, die door de lucht gierden en een vernietigend spoor van kogels en granaten loslieten op de schepen in de haven. De botter, waarin de mannen aan

Motorschip Kasteel Staverden

het werk waren werd door een bom geraakt en versplinterde bijna geheel. Een kogelregen versplinterde schepen, steigers en huizen. Toen de jagers in de lucht keerden en nogmaals overkwamen sleepte de vader van Joke haar van de luiken af en bracht haar in veiligheid. In de chaos van de luchtaanval vluchtte de vader van Joke met haar naar een barak op de wal, waar een zuster van het Rode Kruis zich over hen ontfermde. Ze leek niet gewond, alleen had ze een kleine verwonding aan haar hoofd. Haar vader spoedde zich terug om zijn vrouw en de achtergebleven baby op te halen, die bij de haven in het gras waren gaan liggen. ‘Je kunt hier niet blijven hoor’, riep een passerende boer. Die bracht haar naar het huis van de familie Snel die bij de gasfabriek woonde. Het gezin werd voor controle naar het Pius ziekenhuis gebracht, waar bleek dat de kleine Joke toch een flink schampschot aan haar arm had opgelopen. Uiteindelijk viel ook deze verwonding gelukkig mee, maar ze bleef tien dagen in het ziekenhuis. De schipper ging, toen zijn gezin eenmaal veilig was, terug naar de haven om daar te helpen met de andere slachtoffers. Willem Brands, de jongen van de groenteboer, heeft nog anderhalf uur geleefd en is toen overleden. De tjalk Hoop en Vertrouwen was ook getroffen en lag half gezonken in de haven.

Een gedetailleerde beschrijving van de luchtaanval is te vinden in het rapport van politiemann H. Kraaijenbrink die de gebeurtenissen in Harderwijk ten tijde van de Tweede Wereldoorlog nauwkeurig heeft opgetekend. ‘Rond 14.10 vond een luchtaanval plaats. Behalve de botters en binnenvaartschepen werd het huis van scheepsbouwer Oost vol geraakt. Overal lagen wrakstukken van schepen, steigers en woningen. Er vielen in totaal vijf doden te betreuren. Klaas en Taeke Scheepstra, Goossen Foppen, Heimen Foppen en Willem Brands. Acht botters waren totaal vernield maar ‘de Kasteel’ lag er vrijwel ongeschonden bij, met alleen wat kogelgaten en vernield glas. Na de aanval op de haven zetten de jagers de aanval in op het treinstation van Harderwijk en de omgeving van het Nachthok. Diverse huizen vliegen in brand maar het station en de spoor-

baan zelf blijven grotendeels onbeschadigd.’ Eén dag voor de bevrijding werd de Hoop en Vertrouwen door de Duitsers naar de ingang van de haven gesleept en afgezonken, om de ingang van de haven af te sluiten voor vijandelijke schepen. De Kasteel Staverden werd daags na de aanval direct buitengaats gesleept zodat het bij een volgende aanval niet nog eens als blikvanger zou fungeren. De familie Vlietstra bleef, na die catastrofale datum, nog tien dagen onderdak bij de familie Snel en kreeg een deel van een huis in de Grote Marktstraat bij de familie De Boer toegewezen. Ze bleven nog anderhalf jaar in Harderwijk wonen maar gingen daarna toch weer varen in de weer opgeknapte tjalk. “Toch is mijn vader nooit meer de oude geworden”, zegt Joke, “hij was na die tijd vaak nerveus en zenuwachtig. De oorlog heeft hem veranderd.” Toen ze later weer voeren deden ze elk jaar een week Harderwijk aan, een vakantie week waarin zij de oude bekenden in Harderwijk weer opzochten. Dat was een soort familie geworden. Dan werden ook de oorlogsverhalen weer verteld en beleefde iedereen de angstige periode opnieuw.

Joke trouwde in 1964 met Herbert Stroomberg, ook een binnenvaartschipper. Ze voeren een poosje op de Johanna, met als thuishaven Hasselt, maar het varen ging tegenstaan, vooral omdat de kinderen in een schippersinternaat moesten opgroeien. Joke en Herbert kozen daarom voor een bestaan aan de wal. Herbert kreeg een betrekking bij Rijkswaterstaat op een sluizencomplex bij Amsterdam. Inmiddels zijn ze gepensioneerd en kozen voor Harderwijk, waar ze wonen in de wijk Drielanden. Maar een schippersverleden verloochen je niet zomaar en in en om hun huis zijn nog vele attributen van de binnenvaart te vinden.

Bronnen

- Interview met Joke Vlietstra door Herbert Stroomberg
- Politierapport 1940 1945, dagboek van een politieofficier. H. Kraaijenbrink
- Kroniek van Harderwijk 1931 - 1981

De heer en mevrouw Stroomberg bij hun woning in Drielanden

Max Chotiau, een Belgische kunstschilder in Harderwijk

De schilder Max Chotiau werd op 27 maart 1881 in de Belgische stad Tongeren geboren. Zijn ouders waren Joseph André Maximilien Chotiau en Geertrude Françoise Wijngaard. Vader was employé van beroep. Ze woonden in Parijs. Het echtpaar Chotiau was waarschijnlijk op familiebezoek in Tongeren, toen Maximilien Herman Pascal werd geboren. De aangifte bij de Burgerlijke Stand in Tongeren werd gedaan door Geertrudes broer August Wijngaard, commissaris van politie.

Artilleur volontair Harderwijk (1915)

Na de verdediging en de val van Antwerpen (oktober 1914) vluchtte Max als soldaat 1^e klasse van het 11^e regiment naar Nederland. Op 21 december 1914 werd hij ingeschreven in het Interneringskamp in Harderwijk.

*Interneringskamp Harderwijk.
Staande uiterst rechts: Max Chotiau*

Tijdens zijn krijgsgevangenschap schilderde hij dorpsgezichten, figuurvoorstellingen en stillevens. Bij het afscheid van generaal-majoor H.W.A.S. Loke

als commandant van het Interneringskamp bood het gemeentebestuur Loke een schilderij van Chotiau aan, voorstellende een overzicht van het kamp. Op 8 mei 1917 exposeerde Max Chotiau in Rotterdam en op 31 oktober 1918 in het Stedelijk Museum te Amsterdam. De aquarel "Interieur van een Harderwijks huisje" (zie hieronder) hing op die expositie.

Achterzijde van de aquarel

Op de website van RKD, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, worden onderstaande tekeningen uit de Harderwijker periode van deze schilder weergegeven.

Straatje te Harderwijk (1915)

Bronnen

- Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe, Harderwijk

- Foto's voor- en achterzijde aquarel "Interieur van een Harderwijks huisje": N.C.R. de Jong

In de collectie van het Stedelijk Museum Harderwijk bevindt zich een pastel van de doorgang van de Vischpoort te Harderwijk.

Doorgang Vischpoort

Max Chotiau was lid van "Le Sillon", een vereniging van beeldende kunstenaars in Brussel, die in 1893 opgericht was. Na de Eerste Wereldoorlog heeft Max geëxposeerd op de Salon d'Automne in 1921 en 1924, de Salon van Franse Kunstenaars in 1924 en 1926, Salon des Artistes in 1924 en 1935 en Salon de Tuileries in 1939. Alle tentoonstellingen waren in Parijs.

Maximilien Herman Pascal Chotiau overleed in 1968.

Van alles wat ver-EEUW-igd (72)

Niet alleen 100 jaar geleden waren er vermeldenswaardige zaken, b.v. over de aanleg of verbetering van wegen, maar ook was dit natuurlijk al wel eens eerder of later het geval. Zo werd in de jaren zestig de aanleg van de **A28** langs Harderwijk voltooid, later gevolgd door de aanleg van de rondweg, die het niet voor Harderwijk bestemde verkeer en het verkeer voor b.v. het in 1965 geopende Dolfinarium buiten de bebouwde kom moest houden.

Nu, in 2017, precies een **halve eeuw geleden** kwam er een verbinding tot stand tussen de Luttekepoortstraat en de Smeepoortstraat, een weg door de z.g. tuin van Westerholt, waar ook Houthandel Arendsen gevestigd was. Hiermee kwam voor de stads- en streekbussen een eind aan de route door de Wolleweverstraat en Donkerstraat. Aan deze nieuwe weg kwamen ook de bushaltes, die voorheen op de Markt waren. De weg, die op 12 mei 1967 werd geopend, kreeg de naam **Vitringasingel**, naar de vroegere eigenaren van de tuin en bewoners van huize Westerholt. Aan de Luttekepoortstraat tussen de Friesegracht en de Doelenstraat stonden meerdere woningen, waarvan het huidige pand van de Wereldwinkel, toen een garage, in verband met de stadsmuur gehandhaafd is. Het winkel-pand annex woonhuis naast de gracht van de familie Schaftenaar (Wolhuis De Poort en begrafenisonderneming Schaftenaar) mocht nog een poosje blijven staan.

De overige woningen moesten vrijwel direct wijken. Het grootste pand (op de afbeelding het laatste huis links, achter het voertuig) werd bewoond door de **familie Arendsen** van de gelijknamige houthandel. Bij de sloop was het ongeveer 50 jaar oud. In het najaar van 1916 werd n.l. aan de heer H. Arendsen een vergunning verleend om op het terrein van de z.g.

houtwal een woning te bouwen. Om tussen de woning en de Luttekepoortstraat een trottoir aan te leggen werd een strook grond ter grootte van 7,3 m² aan de publieke dienst onttrokken. Er stonden toen blijkbaar ook nog enkele bomen in de weg, die door de gemeente bij inschrijving te koop werden aangeboden.

Verkoop Lindeboomen.
B. en W. zijn voornemens bij openbare inschrijving te verkopen 2 lindeboomen staande aan de Luttekepoortstraat, bij het erf van H. Arendsen.
De biljetten te bezorgen ter Gemeente-Secretarie, vóór of op 15 Mei a.s., des n.m. 2 uur.
Inlichtingen en voorwaarden ten kantore van Gemeentewerken, Academiestraat.

(N.B. Hoe de houtopslag (en het woonhuis) van de familie Arendsen er toen uitzagen is te zien op grote foto's die bij de supermarkt van Albert Heijn achter glas geplaatst zijn, in de buitenwand van de winkel, aan de Selhorstweg).

Ondertussen duurt 100 jaar geleden de oorlog in Europa nog steeds voort, met steeds nieuwe vluchtelingen als gevolg. Niet voor iedereen is er direct een kamer beschikbaar in het toevluchts-oord. Soms moet genoeg worden genomen met een kelder of vliering. Aangezien alle vluchtelingen ook van voedsel moeten worden voorzien gaat dit nu toch wel een grote wissel trekken op de eigen voorzieningen. En als steeds meer mensen van dezelfde hoeveelheid voedsel gebruik moeten maken kan het niet anders of er ontstaat schaarste. Dat resulteert dus in **rantsoenen** voor steeds meer producten en in door de overheid voorgeschreven maximumprijzen, b.v. van 14 cent voor een vers ei. De z.g. kalkeieren zijn een stukje goedkoper, n.l. 8 cent.

Er is sprake geweest van '**kolennoed**' waardoor aan het eind van de winter soms nog geadviseerd is de avondkerkdiensten niet door te laten gaan. En voor de viering van het Heilig Avondmaal is het zelfs voor de kerken noodzakelijk over **broodbonnen** te beschikken. Er zijn klachten over de slechte verkrijgbaarheid van de z.g. regeringsartikelen, tegen vastgestelde lagere prijzen. Soms kunnen dan wel duurere artikelen worden geleverd. De gort die wel verkrijgbaar is, is te blauw van kleur, volgens sommige kopers. Het antwoord luidt dat dit geen kwaad kan want

witte gort is, in een onnatuurlijk proces, ont-kleurd met zwavel. Als de herkomstlanden van de vluchtelingen niet voldoen aan de verzoeken van de **Nederlandse regering** om hulp bij ruilhandel zal de grens van het haalbare bereikt worden.

Met dat al brengt dit toch ook voor de strijdende partijen de verplichting mee om te zorgen, dat wij de verplichtingen als asylhouder kunnen blijven nakomen. Vertoogen, gericht tot de regeeringen, wier volken ons van voedings- en verwarmingsmiddelen moeten voorzien, tegen ruil van hetgeen wij te veel hebben, maar niet gebruiken kunnen, zouden, dunkt ons, op grond van den noodstand, die zeer nabij schijnt, niet zonder resultaat kunnen blijven. Men zal ons toch niet willen dwingen alle vreemdelingen over de grenzen te werpen?
Als men erkent dat wij doen wat wij kunnen om het oorlogsleed te verzachten, dan bekooren Keizers en Koningen het woord te voegen bij de daden.

Gelukkig krijgen de Belgen eens per twee weken een bedrag uitgekeerd van de Belgische regering. De winkeliers hebben er baat bij als de uitbetalingen binnen zijn, want het gaat altijd over aanzienlijke bedragen, zoals een bedrag van f 21.477,50 per 2 weken voor 811 belanghebbenden.

Het geplaatste **gedenkteken** op het graf van de onlangs overleden ds. Spijkerboer wordt aan de familie overgedragen. Na het vertrek van ds. Bax krijgt Hierden op 1 april weer een eigen predikant in de persoon van ds. Schulte uit Groningen. Bij de Hervormde gemeente Harderwijk vertrekt J. van Esveld als kerkvoogd. Winkelier R. Stofberg wordt in zijn plaats benoemd. Waarschijnlijk om brandstof te besparen zijn er in het kerkgebouw tochtportalen gerealiseerd.

Voor personen die werkzaam zijn in de kledingindustrie bestaat er al een vakbond. In Harderwijk komt een plaatselijke afdeling tot stand van deze '**Nederlandse Bond van Christelijke Arbeiders en -sters in de Kledingindustrie en aanverwante Vakken**', zoals de volledige naam luidt. Het bestuur bestaat uit de heren G. Hahn, W. Foppen en H. Molenberg. Er is een soort **vete** gaande tussen de dienstbo-

de L. Boehmer uit de Oliestraat en haar voormalige werkgever. De laatste, mevrouw Kluijver uit de Luttekepoortstraat, plaatst een advertentie waarin geadviseerd wordt het meisje niet aan te nemen. Zij is zeker genegen inlichtingen hierover te verschaffen. De dienstbode op haar beurt laat het er niet bij zitten; ook zij kan dan wel het een en ander melden. Zo volgen er over en weer de nodige reacties.

Evert van Ark plaatst een **waarschuwing** in verband met het bekladden van zijn naam. Meerdere personen hebben bezwaar gemaakt tegen het te betalen bedrag aan **belasting**, en met succes, want de gemeente moet hun (helaas) f 1.063,88 plaatselijke belasting terugbetalen.

Weest voorzichtig met vuur, zo is in een uitgave van **De Harderwijker** in de zomer enkele jaren later te lezen. De goede raad kan echter ook betrekking hebben op de waarschuwing rekening te houden met het gegeven dat alle opgegeven teksten voor het nageslacht bewaard blijven.

HARDERWIEKERS EN/OF HIERDERS (66)

Alef Arendsen

Met een verwijzing naar de aflevering Van alles wat ver-EEUW-igd, waarin het o.a. over de woning en het bedrijf van Houthandel Arendsen gaat, dit keer een stamreeks, in 8 generaties, van de familie Arendsen. De woning aan de Luttekepoortstraat werd het laatst bewoond door de familie H. Arendsen-Gerards, generatie VIII a. Hendrik Arendsen was een zoon van nr. VIIa, de bekende Barend Arendsen, die raadslid en wethouder is geweest. Tegelijk met zijn jongste zoon Alef is hij in april 1945 gefusilleerd. Zijn vader Hendrik, nr. VIc, heeft in 1916 de vergunning voor het huis aan de Luttekepoortstraat (zie blz. 18 en 21) aangevraagd. De stamreeks komt, zoals te zien is aan de nummering, uit een veel grotere en meer uitgebreide genealogie Arendsen. Als u hiervan meer wilt weten of iets wilt aanvullen, dan kunt u contact met mij opnemen per mail genealogie@herderewich.nl of telefonisch 0341 414431.

Barend Arendsen

Generatie I: Arend Willemsen, geb. te Hierden voor 1663. ORA Harderwijk, rec.boeken, 12-9-1723, fol. 189v: Erfhuis, borgen Hendrik Petersen en Beert Evertsen: kinderen Willem, Hendrik, Geurt, Jan, en Geertje. Otr. te Harderwijk op 11-3-1683 **Lubbertje Wijnen**, geb. te Hierden voor 1663, dr. van **Wijn Beenen** en **Geertje Peters**.
Uit dit huwelijk:

1. **Willem** Arendsen, ged. (N.H.) te Harderwijk op 9-5-1684, overl. voor 1738; tr. **Engeltje Roelofs**.
2. **Hendrick** Arentsen (zie I Ib).
3. **Geurt** Arendsen, geb. te Hierden, ged. (N.H.) te Harderwijk op 7-9-1688, overl. voor 1749. Tr. **Hendrickje** Hendriks.
4. **Peter** Arendsen, ged. (N.H.) te Harderwijk op 5-6-1691.
5. **Jan Arent**, geb. te Hierden, ged. (N.H.) te Harderwijk op 17-9-1693, begr. ald. op 27-10-1766. Tr. **Engeltje** Beerts.
6. **Geertje** Arends, ged. (N.H.) te Harderwijk op 8-11-1696, overl. voor 1698.
7. **Geertje** Arents, ged. (N.H.) te Harderwijk op 6-7-1698, overl. voor 1756. Tr. **Wichman Roelofs**.

Generatie I Ib: Hendrick Arentsen, (1730: aan de Stege in Hierden), geb. te Hierden, ged.

(N.H.) te Harderwijk op 18-7-1686, overl. voor 1749. Tr. kerk ald. op 21-4-1726 (N.H.) **Peter-tje Everts**, spinster etc. (1749), ged. (N.H.) te Ermelo/Horst op 28-5-1703, begr. te Harderwijk op 30-8-1782, dr. van **Evert** Petersen, op 't verloren veld te Horst, en **Beertje Gerrits**.

Uit dit huwelijk:

1. **Aarent** Hendriksen, ged. (N.H.) te Harderwijk op 12-12-1727, overl. voor 1736.
2. **Peter Hendriksen**, geb. te Hierden, ged. (N.H.) te Harderwijk op 18-12-1733, begr. ald. op 22-4-1796. Tr. **Beertje Brants**.
3. **Arent** Hendriksen (zie IIIc).
4. **Evertje** Hendriks, ged. (N.H.) te Harderwijk op 20-9-1738.

Generatie IIIc: Arent Hendriksen, ged. (N.H.) te Harderwijk op 25-3-1736. Otr. ald. op 13-8-1769, tr. kerk ald. op 27-8-1769 (N.H.) **Bartjen Wijnen** (Winnen), ged. (N.H.) te Harderwijk op 3-9-1732, begr. ald. op 17-8-1808, dr. van **Weijne** Willemsen en **Jacobje** Gerrits.

Uit dit huwelijk:

1. **Petertje** Arends, ged. (N.H.) te Harderwijk op 1-12-1769, overl. voor 1782.
2. **Hendrik Arendsen**, (koopman 1811) 45 Hierden, ged. (N.H.) te Harderwijk op 7-7-1771, overl. te Hierden op 1-12-1832 (familienaam aangenomen 1812 nr. 80).
3. **Jacobjen** Arends, ged. (N.H.) te Harderwijk op 1-8-1773.
4. **Winne (Wiene) Arendsen** (zie IVd).
5. **Beert** Arendsen, ged. (N.H.) te Hierden op 28-4-1782, overl. ald. op 7-9-1831. Tr. (1) **Lubbertje Jans**, Tr. (2) **Petertje Petersen**.
6. **Petertje** Arends, ged. (N.H.) te Hierden op 28-4-1782, overl. ald. op 23-11-1784.

Generatie IVd: Winne (Wiene) Arendsen, landbouwer, ged. (N.H.) te Harderwijk op 26-3-1775, overl. te Hierden op 14-8-1853 (aktenr.: 95). Bev.reg. 1850-1855 Harderwijk: wijk 11, huis 73 Hierden. Tr. te Harderwijk op 11-8-1808 **Annetje Gerritsen (Mostert)**, ged. (N.H.) te Hierden op 21-5-1780, overl. ald. op 6-2-1863, dr. van **Hendrik Gerritsen** en **Petertje Jans**.

Uit dit huwelijk:

1. **Arend Wiene** (zie Vc).
2. **Petertje** Wijnen, geb. te Hierden op 10-3-

De houtopslag van de firma Arendsen aan de Luttekepoortstraat (nu Houtwal)

- 1811, ged. (N.H.) ald. op 17-3-1811, overl. ald. op 13-2-1877.
3. **Hendrik**, geb. te Hierden op 23-4-1814, overl. te Hierden op 11-4-1849. Tr. **Aaltje Hop**.
4. **Bartje** Wiene, geb. te Hierden op 22-12-1815, overl. ald. op 24-10-1888. Tr. **Jacob Poolen**.
5. **Jacobje Wiene**, geb. te Hierden op 2-11-1819, overl. te Nunspeet voor 1853. Tr. **Klaas Schoolmeester**.

Generatie Vc: Arend Wiene Arendsen, landbouwer, koopman, geb. te Hierden op 28-2-1809, ged. (N.H.) ald. op 5-3-1809, overl. te Harderwijk op 11-7-1886 (aktenr.: 128). Bev.reg. 1850-1855 Harderwijk: wijk 7, huis 12 Grote Poortstraat. Tr. te Harderwijk op 17-4-1834 **Gerritje Gerrits van der Veen**, geb. te Elspeet op 5-3-1808, ged. (N.H.) ald. op 13-3-1808, overl. te Harderwijk op 9-12-1864, dr. van **Gerrit Elberts van der Veen** landbouwer, en **Aartje Everts van de Pol**.
Uit dit huwelijk:

1. **Annigjen**, geb. te Harderwijk op 19-9-1834, in de Grote Poortstraat. Tr. **Dirk de Nooij**.
2. **Aartje**, geb. te Harderwijk op 14-2-1837. Tr. **Kornelis Karssen**.
3. **Weijmpje**, geb. te Harderwijk op 7-9-1839. Tr. **Evert Fijn van Draat**.
4. **Gerrit**, geb. te Harderwijk op 20-3-1843.
5. **Petertjen**, geb. te Harderwijk op 18-1-1846. Tr. **Gerrit Johannes van Dam**.
6. **Hendrik** (zie VIc).

Generatie VIc: Hendrik Arendsen, koopman, houtkoper, geb. te Harderwijk op 9-8-1849 (aktenr.: 85), overl. te Harderwijk op 15-10-1927, woonde in de Grote Poortstraat, later Luttekepoortstraat C 146, 52 II. Tr. te Harderwijk op 11-6-1873 **Geertruida Kok**, geb. te Harderwijk op 22-8-1850 (aktenr.: 129), overl. te Harderwijk op 21-11-1914, dr. van **Barend Kok**, metselaar, en **Hendrika Brouwer**.
Uit dit huwelijk:

1. **Gerritje**, geb. te Harderwijk op 3-4-1874.
2. **Barend** (zie VIIa).
3. **Hendrika**, geb. te Harderwijk op 7-10-1877, overl. ald. op 22-11-1941. Tr. **Tamme Groen**.

4. **Arendje**, geb. te Harderwijk op 30-1-1880. Tr. **Hendrik Gerrit Fijnvandraat**.
5. **Arend**, geb. te Harderwijk op 11-4-1882, overl. ald. op 9-12-1885.
6. **Levenloze zoon**, geb. en overl. te Harderwijk op 1-12-1883.

Generatie VIIa: Barend Arendsen, houthandelaar, geb. te Harderwijk op 10-12-1875 (aktenr.: 208), overl. te Apeldoorn op 12-4-1945 (aktenr.: 152), akte Harderwijk, dd. 13-8-1945. Door de Duitsers zonder vorm van proces doodgeschoten bij nadering van de Canadezen in de Soerense bossen, woonde Luttekepoortstraat 52, Harderwijk. Tr. (1) te Bergen op Zoom op 16-8-1917 **Adriana Willem-tje Wil-mink**, geb. te Bergen op Zoom op 27-11-1889, overl. te Harderwijk op 29-11-1919. Ze kwam 12-12-1907 uit Bergen op Zoom te Harderwijk, dr. van **Alef Wilmink** en **Catharina Koppejan**. Tr. (2) te Harderwijk op 9-11-1922 **Stine Cornelia Wilmink**, geb. te Vlissingen op 19-10-1881, overl. te Ede, begr. te Harderwijk op 7-1-1969, dr. van **Alef Wilmink** en **Catharina Koppejan**.

Uit het eerste huwelijk:

1. **Hendrik** (zie VIIa).
2. **Catharina Barendina**, geb. te Harderwijk op 18-11-1919, overl. ald. op 18-10-1953. Tr. **Jan Wijmenga**.
Uit het tweede huwelijk:
3. **Alef**, geb. te Harderwijk op 20-8-1923, overl. te Apeldoorn op 12-4-1945, akte 7-6-1945. In de Soerense bossen doodgeschoten, bij nadering van de Canadezen, evenals zijn vader.
4. **Geertruida**, geb. te Harderwijk op 18-9-1924.

Generatie VIIa: Hendrik Arendsen, houthandelaar, geb. te Harderwijk op 3-6-1918, overl. ald. op 24-6-2008. Tr. **Antje Gerards**, geb. te Harderwijk op 4-12-1917, overl. ald. op 7-7-2014, dr. van **Evert Gerards**, spoorwegaarbeider, en **Antje van der Horst**. Hieruit nageslacht.

Hierdenaren naar Amerika

Er vertrokken tussen 1860 en 1890 heel veel Hierdenaren naar Amerika. Er worden aantallen van tussen de 200 en 300 genoemd, volwassenen en kinderen. Zo vertrok er op 24 maart 1867 een groep van 46 volwassenen richting New York.

Het was een grote uittocht en het oversteken van de Atlantische Oceaan verliep niet zonder gevaren. Het deed menigeen aan de Joodse uittocht denken. Onderweg stierven er mensen en er werden kinderen geboren, hoewel dit van de Hierdenaren niet bekend is.

In de omgeving waar nu 'de Witte Steen' is werd verzameld en door de meesten afscheid genomen. Vandaar vertrokken ze naar station Hulshorst.

De spoorlijn Amersfoort-Zwolle, met enkelspoor, was net gereed gekomen en op 6 mei 1863 officieel geopend.

Vanaf station Hulshorst gingen ze met de trein naar Rotterdam. Met het stoomschip, 'Maas' van de Holland-Amerikalijn vertrokken de eersten naar Amerika.

Bijna iedereen vertrok naar Holland in Michigan, zoals de kerkboeken van de Nederlands Hervormde kerk vermelden. Enkel vertrokken naar Grand Haven.

Opvallend is het grote aantal (oudere) kinderen dat mee verhuisde. Zo vertrok Willem Timmer in 1867 op 60-jarige leeftijd met 6 kinderen.

De oudste emigrant was Willempje Lugtenburg die op 73-jarige leeftijd met 1 kind de oversteek waagde.

De jongste was de 21-jarige Maartje Witteveen die op 15 oktober 1868 vertrok. Allen waren lidmaat van de Nederlands Hervormde kerk. Van 45 andere Hierdenaren, die vertrokken in 1883, was Jan Bos de jongste emigrant. Hij vertrok op 19-jarige leeftijd.

Hierden had in die tijd ongeveer 900 bewoners, zodat bijna een derde van de bevolking emigreerde. De reden van vertrek was de economische crisis zoals ook nu weer het geval is. Er was grote werkloosheid en pure armoede. Bovendien mislukten er oogsten. De pachtboeren van 'de Essenburg' konden de pacht niet meer betalen en men moest werken voor 35 cent per dag. Bezittingen werden verkocht voor de overtocht. Huis en haard liet men achter. Sommigen noemden het 'lotsverbetering'.

Dankzij deze sponsors is het mogelijk een mooi blad uit te geven:

OGB DESIGN
creative webdesign
www.ogb-design.nl

PR en communicatie
www.pressbaker.nl
Theo Bakker
Press Baker

leef
eenmerkmetleef.nl
gewoonten.nl

Wijnkroom.nl
Danielle Hearn
06 - 30380997

BRANDT MAKELAARS
Aankoop & verkoop
Verkeersweg 5
3842 LD Harderwijk
(0341) 41 64 26

Nobelstraat 28
3846 CG Harderwijk
(0341) 41 76 17

leunissen
Fahrenheitstraat 58/60
3846 CD Harderwijk
(0341) 41 60 41

Martijn Pijnenburg

Bos en Vrijhof
AANNEMERSBEDRIJF
Snippendalseweg 8 Hierden
(0341) 41 35 32

esj vastgoedonderhoud
Lorentzstraat 5e
3846 AV Harderwijk
(0341) 46 01 75

DRIES van den BERG
Burgemeester de Meesterstraat 11 Harderwijk
(0341) 42 37 23

Wim Buitenhuis

furniture, Chinese and Japanese porcelain,
copper, clocks, paintings
DOORNHOF ANTIQUAIRS
Schapenhoek 7,12-14
3841 BM Harderwijk
Tel. +31 341-42 10 15

CATERING VANDENBERG
Het concept voor elk feest!!
Marconistraat 1
3846 AR Harderwijk
(0341) 46 04 04

Christiaan Doornhof
Collectionneur
Flevoweg 15
3841 KJ Harderwijk
(0341) 41 62 87

Word voor minimaal € 50,00 sponsor van ons Vittepraetje. Wij vermelden u op de website (met link) en in ons blad. Mailen kan ook: info@herderewich.nl

Ja ik steun de uitgave van het Vittepraetje

naam .....

telefoon ..... e-mail .....

en ik maak mijn bijdrage à € ..... binnenkort over op rekeningnummer IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92 t.n.v. Herderewich

datum ..... handtekening .....

Aankoopmakelaardij
Sandra Geerlings
Lindenlaan 12
3843 BK Harderwijk
(0341) 42 94 19
www.sandrageerlings.nl

In 1917 is op het Interneringskamp voor de Belgische militairen een wielervedbaan geopend. Hierbij een paar foto's daarvan onder meer uit de collectie van Karel Uittien.

WIELERBAAN :- KAMP-HARDERWIJK.
Groote Openingskoersen
 op Zondag 19 Augustus 1917 om 1.30 uur n.m.,
 ingericht door het „SPORTVERBOND“.
 Programma: Snelkoersen, Achtervolgings- en Halve-Fondkoersen.
 Match: Anseeuw - Luyckx - Govaerts.
PRIJZEN DER PLAATSEN:
 Officieren en Burgers f 0.30, Stoeien f 0.20, Tribuun f 0.15,
 Omheining f 0.05.   Opening der poorten om 12.15 uur.
HET BESTUUR.

Oudheidkundige Vereniging
Herderewich